

ANMELDELSE

YTRINGSFRIHED, RELIGION OG IDENTITET

Af Lasse Thomassen

Lisbet Christoffersen (red):
Gudebilleder. Ytringsfrihed og religion
i en globaliseret verden.
Tiderne Skifter, 232 sider. Kr. 199,-.

Den såkaldte Muhammedkrise må siges at være en afgørende begivenhed i de senere års danske politik, både indenrigs- og udenrigspolitisk. Tingene blev sat på spidsen, og både ytringsfriheden og religionens rolle i det danske samfund debatteret. Muhammedkrisen var dog ikke en isoleret begivenhed, men må snarere ses i en større sammenhæng, hvor den dominerende diskurs i Danmark er blevet mere og mere fjendtlig overfor muslimer. Både tegningerne i Jyllands-Posten og reaktionerne på dem må ses i dette lys. Interessant er det, at de samme temaer og skældsord dukker op her et år efter, i forbindelse med debatten om, hvorvidt man kan være tilstrækkelig dansk, hvis man har et tørklæde på hovedet.

Der er i 2006 udkommet hele fire bøger om Muhammedkrisen, hvoraf den ene er *Gudebilleder. Ytringsfrihed og religion i en globaliseret verden*.¹⁾ Bogen er en antologi af bidrag til en konference om emnet på Københavns Universitet i februar 2006. Selv om der er enkelte svage kapitler, er bidragene overraskende gode og indsigtfulde. Overraskende, fordi antologier ofte er meget svingende i kvalitet. De bedste bidrag til bogen er de, der går i dybden, og dermed supplerer, snarere end gentager, hinanden. Tilsammen giver bidragene en god indsigt i baggrunden for Muhammedkrisen, både den religiøse baggrund og billedforbudet i Islam (Mogens Müller og

Catharina Raudvere), den juridiske baggrund omkring ytringsfriheden og den såkaldte blasfemiparagraf (Henning Koch) og den samfundsmæssige baggrund og religionens rolle i globaliserede samfund (Stig Hjarvad, Margit Warburg, Jørgen Bæk Simonsen, Jørgen S. Nielsen og, i bogens bedste kapitel, Ole Wæver).

I og med at bogen behandler de forskellige baggrunde for Muhammedkrisen, er det nærliggende at begynde med at spørge, hvad krisen handlede om. (Her må man naturligvis også spørge, om der vitterligt var tale om en 'krise', og i så fald, hvad der var i krise.)

For nogle handlede krisen om ytringsfrihed. Ytringsfriheden blev som oftest bragt i spil som et forsvar mod (religiøs) fundamentalisme, og det vil for de fleste sige: islam. De tilbagestående fundamentalister bliver sat over for 'vi', oplyste og tolerante danskere, som kun vil sandheden, også selv om det betyder, at nogen bliver trådt over tærne. Under Muhammedkrisen blev ytringsfriheden forsvaret på denne måde, både fra højre og fra venstre i det politiske spektrum. Forsvaret for ytringsfriheden skete dels med henvisning til værdier (ordet bør være frit, osv.), og dels med henvisning til lovens beskyttelse af ytringsfriheden, og til tider med en kritik af den såkaldte blasfemiparagraf.

I forhold til de værdibaserede argumenter bliver spørgsmålet, hvordan forskellige værdier afvejes, og hvordan man strategisk bedst fremmer dem i dagligdagen, og på politisk niveau. I forhold til juraen var spørgsmålet om ytringsfriheden er absolut, eller om den skal afvejes imod andre juridiske hensyn.

Det er klart, at der i den danske lovgivning er begrænsninger for ytringsfriheden. Et relevant eksempel i denne sammenhæng er den såkaldte blasfemiparagraf, mens andre mere prosaiske eksempler er injurier og embedsmænds tavshedspligt. I den forstand er ytringsfriheden ikke absolut, juridisk set.

'Ytringsfriheden er en fælles værdi', udtalte Anders Fogh Rasmussen, 'og den er absolut inden for de rammer, som loven sætter. Er der nogen, som overskrider lovens rammer for ytringsfrihed, er det en

sag for domstolene' (citeret i Kochs bidrag, side 80). Ytringsfriheden er absolut i den forstand, at man kan ytre sig om alt og alle, og som man lyster, men som Koch viser i sit bidrag, er det under strafansvar. Det rejser naturligvis spørgsmålet om censur og selvcensur: Selv om staten ikke censurerer, betyder loven, at borgerne udsætter sig selv for selvcensur. Det er i bund og grund idéen bag at straffe visse former for ytringer: *Jeg kan sige, hvad jeg vil, men hvis jeg vil undgå at blive straffet, holder jeg mund om bestemte ting.*

Den slags selvcensur behøver naturligvis ikke at være udtryk for frygt for lovens repressalier, men kan også være udtryk for sociale normer om, hvad der i andre sammenhænge kaldes god takt og tone, som når man ikke ved familiefesten fortæller onkel Hans, at han er en idiot, selv om det ret beset er tilfældet.

Som Wæver skriver: 'Man kan kalde det selvcensur, men selvcensur er ikke et entydigt onde. Det hedder også selv-beherskelse, anstændighed eller civilisation alt efter kontekst. ... Man har lov at tænke sig om' (jf. side 192-193).

Selv om Fogh Rasmussen henviser til domstolene, er det dog også klart, at det er politikerne, der laver lovene, som indskrænker eller udvider ytringsfriheden. Dermed er vi tilbage ved de værdibaserede argumenter for ytringsfriheden. I og med at ytringsfriheden er noget, som vi kan diskutere og i og med, at den kan afvejes i forhold til andre værdier, kan man ikke umiddelbart tale om 'en fælles værdi', som Fogh Rasmussen gør det. Som et minimum er der forskellige fortolkninger af den værdi, fortolkninger, som får os til at afveje ytringsfrihed i forhold til andre værdier på forskellig måde.

En anden vigtig del af Muhammedkrisens baggrund er islams forbud mod at afbilde Muhammed. Selv om det for Jylland-Posten måske ikke i første omgang handlede om at provokere i forhold til billedforbudet, men om at udsætte islam og muslimer for 'hån, spot og latterliggørelse' (Jyllands-Postens Flemming Rose citeret i Koch, side 80) for derved at fremprovokere en reaktion, så blev billedforbudet dog bragt i spil i løbet af debatten.

Som Müller forklarer i sit bidrag til bogen, overtog islam billedforbudet fra jødedommen og kristendommen. Billedforbudet afspejler det historiske faktum, at de tre monoteistiske religioner udspringer af den samme mellemøstlige geografiske og kulturelle baggrund. Forbudet mod at lave gudebilleder i kristendommen var en del af De Ti Bud, men er dog senere forsvundet som et selvstændigt bud.

I forbindelse med islam viser Raudvere i sit kapitel, at billedforbudet ikke har været entydigt. Billedforbudet er ikke overvejende en del af Koranen, men findes derimod primært i Haditherne. I tillæg har der været, og er der stadig, forskellige opfattelser af forbudet indenfor det, som vi kalder den muslimske verden. Islam er altså ikke een ting, men en mere kompleks gruppe af diskurser og praksisser.

Muhammedkrisen handlede for nogle også om religionens rolle og plads i det moderne samfund. På den ene side bliver verden mere sekulariseret og folk mindre religiøse, som vi ser det i forbindelse med det dalende antal medlemmer af folkekirken. På den anden side bliver der snakket religion som aldrig før, så religion på den måde fylder mere i det offentlige rum og i folks tanker (se Warburgs bidrag for en diskussion af dette i forhold til globalisering).

Der bliver snakket religion blandt filosoffer, og selv rationalister som Jürgen Habermas er begyndt at interessere sig for religion (se Hjarvad side 59-65 og Gregersen side 126). Men der bliver også snakket religion blandt lægmænd og i medierne, og religion bliver brugt som forklaringsbaggrund for folks handlinger. Det sker som oftest i forhold til indvandring og multikulturalisme, og særligt i forhold til islam, hvor der ofte bliver sat lighedstegn mellem islam og fundamentalisme. Hvor vi, danskeres, forhold til religion er oplyst og individualiseret således, at det er os, der vælger at have en religion, forholder det sig ifølge mange danskere omvendt for muslimer således, at det er religionen, der kontrollerer dem.

Som debatten om karikaturtegningerne af Muhammed viste, og som adskillige af

bogens bidrag diskuterer, hersker der forskellige opfattelser af religionens rolle og plads i samfundet. I takt med rationalisering og sekularisering spiller religionen en mindre og mindre rolle i forhold til samfundets sammenhængskraft.

I forhold til staten sker der en stadig adskillelse og sekularisering, om end den ikke er fuldstændig i et land som Danmark, hvor der er officielle og bureaukratiske bånd mellem stat og kirke.

Mere generelt i forhold til det offentlige rum er spørgsmålet, om religionen skal være en del af det, eller om den skal 'privatiseres'. I den franske republikanske tradition finder vi en ide om en streng sekularisering (*laïcité*) (Warburg side 116 og Gregersen side 145). I Habermas' seneste værk plæderer han for, at religionen skal være en del af det offentlige rum, men at der skal være skodder mellem stat og samfund (Hjarvad side 63-64).

Herudover kunne man tænke sig en løsning, hvor religioner er en del af det offentlige rum, men hvor skodderne mellem stat og samfund, og mellem offentlig og privat, ikke er, eller kan være, vandtætte (se for eksempel Hjarvad side 64-65 og Gregersen side 145). I stedet for at forsøge at afsondre og inddæmme religion for at beskytte os imod den, kunne den behandles og diskuteres som andre værdiudsagn. På den måde opnår religion ikke en særstatus i samfundet som noget, man endelig ikke må kritisere. Samtidig sikrer det, at religion, inklusiv mindretallenes religioner, bliver en del af samfundet, uden at de kan overtage det offentlige rum og staten fuldstændigt.

Som nogle af bogens bidragsydere nævner, handlede Muhammedkrisen også om 'os' og 'dem'. Oftest bliver 'vi' sat overfor og i modsætning til 'dem', hvor 'de' er mere tilbagestående, og 'vi' er de oplyste. 'Vi', der for længst har befriet os selv fra fundamentalisme og fordomme, og som kan se tingene klart. Det kan ses i forhold til en generel diskurs i Danmark, og i nogen grad også resten af Europa, hvor muslimer får at vide, at de må integrere og assimilere sig, men samtidigt at de er forskellige fra os, og til enhver tid er mærket af denne forskellighed. Vi er i en situation, hvor

muslimens religion forklarer og skygger for alt, hvad han eller hun gør (og her betyder det ikke noget, om man er muslim i en religiøs forstand, så længe man har et 'muslimsk' navn eller et 'muslimsk' udseende). Man kan allerhøjest være den gode muslim, hvad enten det er grønthandleren på hjørnet eller Nasar Khader, men dog muslim, og derfor mærket af denne forskel og aldrig rigtigt en af 'os'.

Der er forskellige modsvar på den fremherskende 'os' mod 'dem' diskurs. Et muligt svar er humanistisk og lægger vægt på, at vi alle i bund og grund er mennesker, og dermed ens. Problemet med denne holdning er imidlertid, at de eftersigende overfladiske identiteter og modsætninger er betydningsfulde og vigtige for at forstå folks handlinger. En anden type svar lægger vægt på forskelligheden og på behovet for at anerkende denne forskellighed (Gregersen side 145-146). Det kan for eksempel være i form af statslig eller samfundsmæssig anerkendelse af ikke-kristne trossamfund i Danmark (som diskuteret i Simonsen side 159-160 og i Iversens bidrag). Problemet med denne anerkendelsespolitik er, at anerkendelse binder folk til en bestemt identitet (for eksempel 'muslim') og i et hierarkisk forhold mellem den, der har behov for og beder om anerkendelse, og de (staten og flertallet), der er i stand til at give anerkendelsen.

Sikkert er det dog, at Muhammedkrisen bidrog til en antagonisme mellem 'os' og 'dem', samt til at forstærke billedet af muslimer som tilbagestående, intolerante og fundamentalistiske, og 'os' danskere som oplyste og tolerante. Mange danskeres selvopfattelse blev på den måde bekræftet: Forestillingen om Danmark som et idyllisk og uskyldigt smørhul, hvor ytringsfrihed, tolerance og demokrati er en del af det at være 'dansk'. På den måde var Muhammedkrisen ikke kun en krise for dansk identitet, men bidrog samtidig til at bekræfte en bestemt dansk selvbevidsthed.

Derudover kan man sige, at selv om Muhammedkrisen viste, at Danmark, som stat og samfund, er i hænderne på noget større, som man kunne kalde globalisering (som beskrevet af Wæver i hans bidrag), så er der også noget bekræftende i den

opmærksomhed, man får fra omverdenen. Som Ralf Hemmingsen skriver i forordet til bogen (side 7): 'Det nye er, at vi lever i en globaliseret verden, hvor informationer og rygter løber hurtigt, og hvor omverdenen holder øje med, hvad der bliver sagt og gjort i et lille land som Danmark.'

Bogens force er, at den kommer omkring en stor del af baggrunden for Muhammedkrisen uden at ville komme med svar på, hvem, der havde ret, og hvad de enkelte aktører skulle have gjort – det vil sige analyse frem for (nemme) konklusioner.²⁾

NOTER:

1. De andre er *Muslimsk-Dansk dagbog. 19 dagbøger fra Muhammed-krisen* fra Informations Forlag; *Profet-affæren. Et PEN-dossier om 12 Muhammed-tegninger – og hvad siden hændte* fra Dansk Pen; samt *Hån, spot og latterliggørelse. Egyptisk satire under Muhammed-krisen* af Knud Bjarne Gjesing fra GPO Forlag.
2. Tak til Signe Skovgaard Schmidt for sproglig hjælp.

Lasse Thomassen er ansat ved Department of Politics, Queen Mary University of London.

benny lihme anmelder:

